CVETKA HEDŽET TÓTH (1948–2020)

MARKO KERŠEVAN

Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Ljubljana (v pokoju)
marko.kersevan1@guest.arnes.si

Štirinajstega decembra 2020 je nenadoma umrla prof. dr. Cvetka Hedžet Tóth, udeleženka ustanovnega sestanka Slovenskega protestantskega društva Primož Trubar leta 1994 in članica našega uredništva od leta 2009. Rodila se je leta 1948 v Razkrižju na slovensko-hrvaški meji. Gimnazijo je obiskovala v Murski Soboti, leta 1967 je vpisala študij filozofije in sociologije na Filozofski fakultete Univerze v Ljubljani. Po profesorici Almi Sodnik (1896–1963) je bila dolgo prva in edina ženska na takrat edinem oddelku za filozofijo v Sloveniji: po diplomi leta 1972 kot asistentka in po letu 1998 kot redna profesorica za ontologijo in metafiziko. Predavala je tudi »filozofijo za nefilozofe« na drugih oddelkih Filozofske fakultete in Univerze v Ljubljani. Po disertaciji o znamenitem madžarskem marksističnem filozofu Györgyju Lukácsu (*Lukácsovo pojmovanje dialektike*, 1987) je objavila vrsto knjig s svojega univerzitetnega področja: *Spontanost in avtonomnost mišljenja* (1994), *Med metafiziko in etiko* (2002), *Metafizika čutnosti* (2005), *Hermenevtika metafizike* (2008), *Materialistično-idealistična zarez* (2015), *Dialektika refleksijskega zagona* (2018), *Demaskirajoče tendence* (2018). Celovita predstavitev poklicne poti ter njenega filozofskega opusa čaka njene kolege filozofe in njene nekdane študente; o njeni siceršnji življenjski poti, delu in prizadevanju bodo pisali (ali so že) njeni nekdani kolegi in kolegice iz študentskih in univerzitetnih let ter rojaki iz domačega Prekmurja. Ob vesti o njeni smrti smo v reviji zapisali in lahko le ponovimo: ostala nam bo

vzglede zvestobe filozofskemu etosu iskanja resnice in protestantski etiki poklicne ter človeške zavzetosti in odgovornosti.

I.

V rubriki *Portret* se bomo v skladu z zasnovo rubrike in usmeritvijo naše revije zaustavili le pri njenem prispevku »stvari protestantizma« na Slovenskem. Ni odveč, če pri tem takoj na začetku spomnim tudi na nje- no redno in zavzeto pisanje v *Evangelličanskem listu* in *Evangelličanskem koledarju*: ob vsem zahtevnem znanstvenem in pedagoškem delu na uni- verzi je v zadnjih desetletjih našla energijo in čas, da je svoje domače prekmursko okolje seznanjala (in spodbujala) s svojimi temeljitimi pre- misleki o filozofskih in še posebej etičnih vprašanjih. Najneposrednejši vpogled v njen prispevek stvari protestantizma na Slovenskem pa omo- gočajo prav njeni članki v reviji *Stati inu obstatu*. V njih je ponudila je- dro (in odmev) tistega, kar je bilo v njenem študijskem in raziskovalnem delu kot filozofinje po njeni lastni presoji posebej relevantno za spozna- vanje in uveljavljanje protestantizma, in – z druge strani – tistega, kar je bilo po njenem uvidu in presoji v protestantski (teološki) misli in etiki posebej relevantnega za filozofske teme (in avtorje), ki jih je preučevala.

Zgovoren je izbor mislecev, ki so bili deležni njene posebne pozor- nosti in priznanja ter predstavitve v reviji: *Albert Schweitzer* (1875–1965), Nobelov nagrajenec za mir, protestantski teolog, filozof in etik ter zdrav- nik, ki je po svojem znanstvenem delu več desetletij posvetil praktični skrbi za gobavce v Afriki (*Stati inu obstatu*, št 3-4); *Paul Tillich* (1886– 1965), ki ga je tako rekoč pripeljala v slovensko filozofsko in teološko zavest: protestantski filozof in teolog, član in sopotnik znamenitega frankfurtskega filozofskega kroga (Adorno, Marcuse, Horkheimer), nasprotnik nacizma in tudi sam begunec pred njim, ki je neutrudno iskal poti med teologijo in filozofijo (1-2, 13-14, 26); *Hans Küng* (1928– 2021) vsestranski in kritični katoliški teolog, zagovornik strpnosti in ekumenskega dialoga znotraj krščanstva in med religijami, posebej z vi- dika možnosti in nujnosti »svetovnega etosa« (15-16); nenazadnje v zvezi

z njim in posebej (19-20) naš *Vekoslav Grmič* (1923–2005), katoliški teolog in škof, ki je ne glede na slepe ulice in stranpoti »realnega socializma« vztrajal, da je opredelitev za vizijo in utopijo socializma udejanjanje krščanske etike in upanja, ki ga nosi s seboj krščanstvo, kot je pisal marksistični filozof *Ernst Bloch* (1889–1977) in z njim protestantski teolog *Jürgen Moltmann* (1926), ki sta bila prav tako deležna njene posebne pozornosti (9-10, 11-12).

In nenazadnje so tu še trije filozofski klasiki: trije izzivalni in »težki« avtorji, še posebej z vidika odnosa do (vprašanja) protestantizma. Tu je *Soeren Kierkegaard* (1813–1855) s svojim eksistencialnim, »eksistencialističnim« obratom k posamezniku in njegovi veri, ki je v svojem času izzival tako glavni tok filozofije kot (ne le) protestantske teologije (17-18). Tu sta *Arthur Schopenhauer* (1788–1860) in *Friedrich Nietzsche* (1844–1900), ki se je med drugim razglašal za ateista in nasprotnika krščanstva, tudi protestantskega (29). Posebnega članka o Schopenhauerju za revijo ni napisala, čeprav ga je napovedovala. (V rubriki *Bilo je povedano* smo tudi zato izbrali odlomke iz ene njenih knjig, kjer piše o njem).

Preden se posebej zaustavimo ob posameznih mislecih, ki jih Cvetka Tóth obravnava in kot jih obravnava v reviji, poizkušajmo očrtati njeno vodilno opredelitev/usmeritev, ki se (po)kaže skozi njen izbor in obravnavo omenjenih avtorjev: opredelitev/usmeritev, ki je hkrati filozofska in življenjska; vezni člen med obema je etika, etična opredelitev, usmeritev in zavzetost. V osnovnem zarisu, poenostavljeno izraženo v danes že kar plehko modnem govoru o »vrednotah« (ki ga sicer ni marala), gre Cvetki Tóth za naslednje vrednote in njihovo medsebojno soodvisnost in povezanost: *svoboda posameznika kot odgovornega subjekta lastnih dejanj*, v tesni zvezi z medsebojnim priznavanjem *temeljne enakosti ljudi* in občutenjem/zavezanostjo *solidarnosti* (slednje vključuje skrb in dolžnost do šibkih, revnih, ogroženih, ponižanih in prizadevanje za preseganje ter odpravo takega njihovega stanja in statusa); *humanizem*, ki ga solidarnost usmerja k *socializmu*, k *utopiji* socializma, saj ta ni bil in ne more biti »dokončno« uresničen v nobenem dosedanjem in bodočem »realnem socializmu«, še manj seveda v nobenem socialnem kapitalizmu (da o kakšnem neoliberalnem niti ne govorimo);

utopija je nujna, da se ohranja *upanje* na možnost drugačnega sveta in daje opora ter vzpodbuda za *etično delovanje* v vsakokratni sedanjosti. Krščanstvo, vsekakor pa protestantsko krščanstvo je (ne edini ali monopolni!) nosilec in opora teh usmeritev ter je samo »nošeno« po njih. Zato jih lahko spoznava kot krščanske vrednote tudi krščanska, zlasti pa protestantska teologija in tudi zato je možna ter dobra povezanost med filozofijo in teologijo oziroma je dobro graditi mostove med njima. Tak most, tako povezavo naj bi nudila prav etika (ki/ko zavezuje k delovanju v skladu s temi vrednotami).

Ne bomo raziskovali, ali je taka vrednotna/etična usmeritev vodila Cvetko Tóth pri izbiri mislecev, ki se jim je posebej posvečala, in pri izbiri/presoji njihovih idej ali pa jo je srečanje z misleci, ki se jim je posebej posvečala, privedlo do nakazane filozofske in življenjske opredelitve ter etične usmeritve. Glede na tematiko in pristop »revije za vprašanja protestantizma« pa moram še enkrat poudariti: za vse omenjene vrednote (in njihovo povezanost) je iskala in našla oporo ter spodbudo tudi v protestantskem krščanstvu. In z druge strani: v protestantskem krščanstvu je predvsem iskala in našla opore ter spodbude zanje. Seveda se ji je pri tem pokazala tudi nujnost (in možnost) kritike in zavrnitve drugačnih vrednotnih ter praktičnih usmeritev tudi v samem krščanstvu in protestantizmu. Naj že tu spomnim, da se je sama priložnostno prištelà k ateistom in agnostikom (»mi ateisti in agnostiki«, je zapisala v 15-16, 264), hkrati in predvsem pa nasprotovala nasilju v nazorskih zadevah, se zavzemala za toleranco, dialog in sodelovanje med ljudmi različnih religij ter ateizmov in v tem smislu posebej podpirala prizadevanja Hansa Künga in drugih, tudi Tineta Hribarja, za »svetovni etos«.

II.

Med naštetimi/izbranimi avtorji gotovo izstopajo trije: Paul Tillich, Ernst Bloch in Albert Schweitzer.

Na prvem mestu je *Paul Tillich*. O njem je pisala v prvi številki revije in v številki, posvečeni 500-letnici reformacije, pa še večkrat vmes (in v

prispevkih v drugih revijah in časnikih). Za razliko na primer od Blocha ali Kierkegaarda je (bil) Paul Tillich v slovenskem prostoru brez Cvetke Tóth komaj znan. Našla ga je in predstavila kot »luterana na meji«, kot luteranskega protestantskega teologa, ki je iskal in gradil mostove med protestantsko teologijo in filozofijo (na svoj način pa tudi med katolištvom in protestantizmom), drugače kot sočasna dialektična ali diastatična protestantska teologija Karla Bartha, ki je skušala osamosvojiti teologijo (in filozofijo) tako, da je zavračala povezave in »rušila mostove« med njima. Tillich je iskal in našel stičišča ter presečišča med filozofijo in teologijo v tistem, kar je človekova »zadnja skrb«, kar ga nazadnje zadeva, v zadnjih vprašanjih in odgovorih, ki izhajajo iz tistega, kar je človekov »ultimate concern«, brezpogojno, do katerega človek pride in mimo katerega ne more. Religija je usmerjenost/obrat k brezpogojnemu: ateizem je odsev dejstva, da nobena opredelitev ali podoba boga ne more biti zadnja, brezpogojna, absolutna. Protestantizem je izraz tega spoznanja znotraj krščanske teologije, naproti katoliškemu nagnjenju k substancializmu in dogmatizmu; pri Tillichu je božje ali sveto le označka za brezpogojno. Pri Tillichu je našla mostove med filozofijo in teologijo, vero, religijo, tudi med vero in ateizmom. Tillich je bil nestor in tudi mentor nekaterih marksistično usmerjenih članov (kasnejše) frankfurtske šole. Cvetka Tóth nikdar ni skrivala svoje bližine marksizmu, čeprav ga v zvezi s vprašanji protestantizma nikdar ni posebej izpostavljala ali obravnavala. Tillich je odločno nasprotoval nacizmu; izrecno se je opredelil za (krščanski) socializem, za njegovo etično razsežnost in utemeljitev, v kateri so se srečala Tillichova filozofska pojmovanja in krščanski etos. Tak socializem/humanizem je po eni strani nujno utopičen – »biti človek pomeni imeti utopijo, biti odprt za preseganje obstoječega«, citira Tóthova Tillich –, po drugi strani pa zahteva od človeka konkretno življenjsko etiko, etično/moralno dejavnost.

Pri Tillichu je Cvetka Tóth našla medsebojno povezane in utemeljene tako rekoč vse vrednote, ki so določale njeno filozofsko in življenjsko držo ter delovanje. Ne slučajno pa je (tudi v reviji) že zgodaj kot dva svetilnika (iz)postavila še dve osebnosti: *Alberta Schweitzerja* in *Ernsta Blocha*. Najprej je v 3.-4. številki predstavila *Schweitzerja*, ki je svoje te-

ološko raziskovanje (tudi o vprašanju »zgodovinskega Jezusa«) in filozofske razprave nadgradil z več desetletji praktičnega zdravniškega dela v Afriki. Poudari njegovo protestantsko krščansko in filozofsko opredelitev za »strahospoštovanje« (nem. *Ehrfurcht*) pred življenjem in za življenju posvečeno etiko, ki zahteva človekovo praktično dejavnost. Opozori na Nietzschejev vpliv pri usmeritvi k življenju in dejavnosti (o čemer piše tudi sam Schweitzer), toda hkrati podčrta tudi bistveno razliko. Nietzsche (kot pred njim tudi Fichte) je imel pred očmi etiko dejavnega samoizpopolnjevanja, Schweizer tudi iz krščanskega izhodišča poudari, da »etika predanosti življenju« ne zahteva le individualne, ampak tudi družbeno etiko solidarnosti (posebej do šibkih). Schweitzer jo je odkril (kot Tolstoj) v zgodnjem krščanstvu, a tudi pri socialistih svojega časa (Bernsteinu) in jo radikalno udejanjal v svojem kasnejšem življenju.

Že Schweitzer je zapisal, da je krščansko oznanilo evangelij upanja. V upanje je usmeril svojo misel (in naslovil svoje glavno delo *Das Prinzip Hoffnung*, »Načelo upanje«) marksistični filozof *Ernst Bloch*, za mnoge, tudi za Cvetko Tóth, najprodornejši marksistični mislec, predstavnik »toplega toka marksizma«, po lastni oznaki »ateist po Božji volji/milosti«. Po Blochu ne le da krščanstvo s svojo utopijo Božjega kraljestva prinaša upanje, za človeka je upanje nekaj tako konstitutivnega, da je tudi samo krščanstvo nošeno po njem. »Kjer je upanje, je tudi religija« (čeprav ne velja vedno tudi obratno). Še več, svet sam vključuje upanje na še-ne-nastalo, zato je treba vztrajati na odprtosti sveta in življenja v prihodnost, ne pa temu nasprotovati: s fiksiranjem na arhaičnost tal in krvi ali na metafizično onstranstvo. Treba se je (na)učiti upati. Kot opozarja Cvetka Tóth, Bloch govori o novi eshatologiji religije, ki naj jo spremlja nova antropologija religije, onkraj razlik med religijami in ateizmi. V tem smislu (lahko) *Biblija* govori vsem ljudem. (»Teologijo upanja« je v tesni povezanosti s »teologijo križa« kasneje razvil *Jürgen Moltmann*: še pred člankom Cvetke Tóth o njem mu je ob 80-letnici posvetil članek v reviji (št. 3-4) katoliški teolog Ciril Sorč, njegov študent v Tübingenu.)

Cvetki Tóth ne uide, da je Bloch ob svojem poglobljanju v vprašanje upanja dal svojevrstno priznanje protestantskokrščanski usmeritvi v človekovo »notranjost«, »protestantski mistiki«. Bloch: »Moč protestan-

tizma je utelešena kot moč notranjosti.« Kot pravi, tega ne bi dojel brez svoje protestantske žene. »Protestantska mistika osamljenega posameznika« je »najgloblji rudnik najbolj oddaljenih nebes«.

Za Blochom se tudi Cvetka Tóth (zato) usmeri h *Kierkegaardu*, »s te plati verjetno najbolj protestantskemu mislec« in njegovemu do-mišljanju človekove osamljenosti in svobode v veri ter etiki pri tem. »Ko notranjost umanjka, postane duh končen,« ga citira Tóthova in v povezavi z Blochom to pomeni ne le konec človekove svobode, ampak tudi upanja.

Prav je, da tu zabeležimo – kot je storila tudi Cvetka Tóth –, da je v svojem iskanju v kritičnem času slovenskega prostora in slovenskega človeka Kierkegaarda in Blocha kot svoji navezi (v oporo in spodbudo) našel tudi *Edvard Kocbek* (glej tudi Mihael Glavan, »Kocbek in Kierkegaard« v 32/2020).

In če ob spominu na Cvetko Tóth ne moremo mimo spoštovanja, ki ga je bil pri njej deležen Kocbek, iz istega razloga ne moremo tudi mimo dveh sodobnih osebnosti iz katoliškega okolja, ki se jima je poklonila v svojem delu. V svetovnem merilu je bil to letos umrli Hans Küng, v slovenskem pa Vekoslav Grmič. Pri *Küngu* je občudovala njegovo ekumensko krščansko širino do drugih krščanskih usmeritev in drugih religij, (samo)kritičnost do teoloških kulturnih in političnih stranpoti svoje, Rimskokatoliške, cerkve, nenazadnje do pojmovanja papeževega primata v Cerkvi, odprtost do rezultatov sodobne biblicistike, predvsem pa seveda njegovo prizadevanje za svetovni etos kot možno in nujno osnovo sožitja ljudi različnih religij in ateizmov v sodobnem svetu. Pri teh temeljnih značilnostih svojega prizadevanja je bil Küng vseskozi blizu tudi protestantizmu, ne sicer vsakemu, gotovo pa njegovi luteranski in švicarski reformirani usmeritvi. Nenazadnje je tako rekoč začel svojo akademsko teološko pot z doktorsko disertacijo o Barthovem pojmovanju opravičenja, v kateri je dokazoval, da je Barthovo pojmovanje v soglasju s pravilno razumljenim naukom Katoliške cerkve. (Barth sam mu je priznal, da je njegovo pojmovanje pravilno razumel in predstavil ...)

Svoje naklonjenosti in občudovanja Grmiča ni izpričala le v dveh prispevkih v reviji, ampak med drugim tudi v zbornikih ob Grmičevih ju-

bilejih, za katere se je posebej zavzela. Pri Grmiču je (kot pri Kocbeku) visoko cenila njegovo socialistično opredeljenost (njegovo »socialistično teologijo«) in privrženost idealom ter vrednotam NOB, ki so bili po njegovem v temelju krščanski. V tem ga ni omajal niti zlom »realnega socializma« niti njegove stranpoti in zablode pred tem, vse do zločinov, ki so spremljali njegovo uveljavljanje v različnih okoljih in obdobjih, pri nas še posebej v povezavi z NOB. Iz krščanskih izhodišč je izražal naklonjenost do samoupravnega socialističnega sistema pri nas in bil hkrati kritičen do države ter ravnanj tistih v lastni Cerkvi, ki so ga kot bojda protikrščanskega zavračali. Kritična drža do lastne institucije, v kateri pa sta tako Küng kot Grmič ostajala in vztrajala kljub sankcijam, pritlehnim sumničenjem in podtikanjem, ki sta jih bila deležna, je bilo prav tako nekaj, kar je Cvetka Tóth visoko cenila kot zgled in spodbudo tudi zase ter ljudi v drugih institucijah. Grmiču nihče ni mogel dokazati katoliške teološke »nepravovernosti« in sam svoje pripadnosti Katoliški cerkvi nikdar ni postavljaj pod vprašaj. Zaradi svoje humanistične, družbeno kritične, socialistične in narodno zavedne usmerjenosti je bil vseskozi naklonjen slovenskim evangeličanom in bil tudi član Slovenskega protestantskega društva Primož Trubar.

Skratka, Cvetka Tóth je tako pri Küngu kot pri Grmiču (in Kocbeku) izpostavila iste ideje, vrednote in opredelitve, ki jih je našla in izpostavila tudi pri izbranih velikih imenih sodobne protestantske teologije in marksistične filozofije.

In končno (v svojem zadnjem prispevku v reviji) – Friedrich Nietzsche. Kaj je našla pri Nietzscheju (in Schopenhauerju), ki se mu že kot univerzitetna profesorica ontologije in metafizike ni mogla izogniti, saj se je posebej posvečala velikim imenom nemške filozofije? Kaj je sploh lahko našla pri razvpitem nasprotniku krščanstva, njegovega »resentimenta« in solidarnosti (do) šibkih, povzdigovalcu velikega posameznika, njegove volje do moči »onkraj dobrega in zlega« ?

Našla je in izpostavila že v naslovu prispevka (*Misliti s kladivom v roki*) Nietzschejevo priznanje Luthru – za njegovo jezo, strast, a tudi za njegov »pogum za čutnost« in »vero v pravico do svobode«, čeprav ga je sicer imel za »nemogočega meniha«. Najde seveda Nietzschejevo

nasprotovanje kontemplaciji, zavzemanje za *vita activa*, povzdigovanje življenja in čutnosti, volje do moči kot volje do svobode. Najde mimogrede tudi njegovo spoznanje iz leta 1881 o pogubnosti nemške »politične in nacionalne blaznosti«, ki ga pospremi z opazko, da je Nietzsche »svojevrstnež poljskega in protestantskega porekla«. Najde pa tudi Nietzschejevo zahtevo po človekovem »spoštovanju, odgovornosti, poštenosti do samega sebe«, ko se mora po Luthru človek »dogovoriti sam s sabo«. Za Nietzscheja je »stvar svobodnega človeka, da živi zaradi sebe in ne glede na druge«. Nietzsche zapiše, da želi z reformacijo vsak človek biti svoboden, »celo vsak sam svoj duhovnik«. Toda zapiše tudi, da je med drugim protestantizem »pomenil ljudsko vstajo v prid poštenosti, zvestobe«.

Prav zadnja konstatacija pa govori proti Nietzschejevemu izpostavljanju (zgolj) posameznikovih svobode, volje do moči, spoštovanja do sebe in svojega življenja ter dejavnosti za to. Protestantizem kot »*ljudska vstaja* v prid poštenosti, zvestobe« pomeni dejavno *solidarno* usmeritev proti aktualni (in simbolno tudi pretekli in bodoči) nepoštenosti in nezvestobi ter njenim žrtvam. Z reformacijo (naj) vsak človek uresničuje Luthrovo »vero v pravico do svobode«, pri čemer svoboda pomeni »voljo do samoodgovornosti«, ko je »vsak človek sam svoj duhovnik«. Toda protestantizem je (bil) ljudska vstaja, napotilo za vstajo proti razumevanju svobode, moči, življenja kot nečesa, kar je le za izbrane; je nasprotovanje/protest proti egoističnemu (»solipsističnemu«) povzdigovanju svobode in samoodgovornosti posameznika, je izraz (za)upanja v svobodo in samoodgovornost *vseh*.

III.

Tako je Cvetka Tóth kot profesorica filozofije izbrala in predstavljala filozofe (in teologe), ki jih je »ponudila« reviji za vprašanja protestantizma. (Lahko rečemo, da je bil to večji del mislecev, s katerimi se je intenzivno ukvarjala.) Njen izbor, predstavitve in ponudba reviji niso bili niti slučajni niti nevtralni – bili so »angažirani«. Angažirani, zavzeti za

vrednote in usmeritve, za katere ji je šlo, in zavzeti za to, da prikažejo pozitivno zvezo, medsebojno podpiranje in oplajanje med temi vrednotami ter protestantizmom. Seveda je to vključevalo tudi kritiko in zavračanje tistih značilnosti ter usmeritev v zgodovinskem in sodobnem protestantizmu, ki so jih zavračali tudi protestantski misleci, ki jih je izbrala (na primer Tillich): značilnosti in usmeritve, ki/ko so v določenih družbenih kontekstih legitimirale brezobzirno kapitalistično tekmovalnost, elitizem uspešnih, brezdušno moraliziranje in dejansko etično neobčutljivost, državljansko pasivnost, avtoritarno oblast ...

Njen prispevek k stvari protestantizma je bila utemeljena predstavitev dejanske in potencialne (čeprav ne izključne ali monopolne) medsebojne povezanosti med temeljnimi humanističnimi opredelitvami in etičnimi praksami v sodobni civilizaciji ter protestantizmom, kot so ga živeli, pojmovali ali videli misleci, ki jih je izbrala in predstavila. Pri tem je bilo treba včasih ponovno poudariti sicer že stara, a premalo upoštevana spoznanja, a tudi razkriti marsikaj doslej (pri nas in širše) nepoznanega in nespoznanega. Lahko bi rekli, da je bila zavzetost Cvetke Tóth dvosmerna. Prizadevala si je, da *tudi* s protestantskokrščanskimi uvidi in argumenti podpre humanistično er etično držo in ravnanje; prizadevala si je, da zaradi takih (dejanskih in možnih) učinkov da priznanje in podporo protestantizmu oziroma, natančneje, tistim usmeritvam v protestantizmu (in širše v krščanstvu), ki lahko prispevajo k humanističnim opredelitvam in etičnemu ravnanju ljudi v sodobnih razmerah. Ob tem ni skrivala svoje navezanosti na marksizem – ob vsej svoji kritičnosti do nekaterih njegovih usmeritev in zlorab ter svojem obsojanju neetičnih praks samih marksistov oziroma tistih, ki so ga »uporabljali« in se nanj sklicevali. Ni izpostavljala svoje (ne)religiozne opredelitve, čeprav se je, kot sem že omenil, v prispevku v reviji nekoč izrecno prištel k ateistom oziroma agnostikom.

Če sem poudaril angažiranost Cvetke Tóth in z njo povezano »pristranost« pri izbiri avtorjev in njihovih misli, moram priznati tudi svojo zavzetost in pristranskost pri branju ter pričujoči predstavitvi njenega dela. Ne skrivam, da si prizadevam za to, da bi – in kako naj bi – njene članke v reviji brali (tudi) kot »prispevek k stvari protestantizma«

v slovenskem prostoru, tako zdaj kot v prihodnje. Prepričan sem, da ona sama temu ne bi nasprotovala.

Post scriptum

V rubriki *Bilo je povedano* objavljamo izbor odlomkov iz zadnje knjige Cvetke Hedžet Tóth, ki govore o Schopenhauerju. Razloga za tak izbor sta dva. Cvetka Tóth je sama napovedala poseben prispevek o Schopenhauerju za revijo, a ga ni uspela pripraviti. Tekst iz knjige poleg tega (bolje kot besedila, ki jih je posebej pripravila za objavo v naši reviji) ilustrira širino njenega intelektualnega obzorja in značilnosti njene- ga filozofskega raziskovanja ter delovanja. Te vidike njenega dela bodo seveda analizirali in predstavili ob drugih prilikah ter v drugih okvirjih njeni kolegi in kolegice s Filozofije. Z vidika, ki sem ga upošteval pri zgornji predstavitvi njenih prispevkov v reviji, pa je treba ob izbranih odlomkih iz knjige poudariti vsaj troje: (1) njen *plaidoyer* za etiko in ne-nasilje, ki je še posebej nujen po »sesutju boljševiskega socializma« in z njim »koncu revolucij zadnjih dveh stoletij«; (2) ponovno nasprotovanje egoističnemu individualizmu in njegovim načelom ter ponovno afirmacijo medčloveške solidarnosti in njenih temeljev; (3) zavračanje enačenja med religijo/religioznostjo in etiko/etičnostjo ter hkratno ugotavljanje možnosti in koristnosti njune medsebojne podpore. Vse troje je mogoče razumeti kot še en njen »prispevek k stvari protestantizma«.